

СЛОВО

№ 5 (80), вересень – жовтень 2020 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ФЕСТИВАЛЬ ВІДБУВСЯ!!!

**Юлія
ФУРСОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

22 жовтня 2020 р. відбувся традиційний, вже IX-й Обласний музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців імені Андрія Розумовського. Через карантинні обмеження і сам конкурс і підбиття його підсумків пройшли в режимі онлайн.

У конкурсі взяли участь 27 талановитих дітей з мистецьких шкіл Сумської та Чернігівської областей.

Конкурсне журі, яке очолює Володимир Суховерський – директор Чернігівського музичного коледжу ім. Л. Ревуцького, прослухало усі надіслані відеозаписи виступів учасників. Попри те, що підбиття підсумків конкурсу відбувалося у спокійній атмосфері оцінювання – прийняти рішення було досить складно, адже усі учасники підготувалися на славу.

Спільним рішенням журі було визначено переможців. Цьогорічне Гран-прі здобула учениця Глухівської школи мистецтв ім. М. Березовського Валерія Опанасенко в номінації «Академічний спів». У молодшій віковій групі номі-

нації «Академічний спів» перше місце посіла Вероніка Карась, також вихованка Глухівської школи мистецтв ім. М. Березовського. Друге місце між собою розділили учні Глухівської школи мистецтв ім. М. Березовського Євгенія Матушкіна та Анна Покутня, учень Конотопської дитячої музичної школи № 2 Роман Савченко, учениця Конотопської дитячої музичної школи № 1 Серафима Кожевнікова та Владислава Лебідь, учениця Бахмацької районної школи мистецтв ім. А. Розумовського. У старшій віковій категорії перше місце зайняв Віталій Третяк, Глухівська школа мистецтв ім. М. Березовського, друге місце – Юлія Зарва, Конотопська дитяча музична школа № 2.

У номінації «Фортепіано» молодшої вікової категорії перше місце між собою розділили Олесь Ковальчук – представниця Козелецької дитячої музичної школи та Артем Домашенко – Бахмацької районної школи мистецтв ім. А. Розумовського. Друге місце зайняли Вікторія Кузик із Королівської мистецької школи, Софія Башук з Бахмацької районної школи мистецтв ім. А. Розумовського та Василина Порай-Кошиць, що навчається в Козелецькій дитячій музичній школі. У старшій віковій категорії перше місце здобула Єлизавета Паренаго – вихованка Конотопської дитячої музичної школи № 2, а друге місце – Артем Росохацький з Остерської дитячої музичної школи.

Талановита Валерія Опанасенко з Глухова – володарка Гран-прі IX-го Обласного музичного фестивалю-конкурсу молодих виконавців імені Андрія Розумовського.

Журі цьогорічного конкурсу прийняло рішення, що ніхто не має залишитися без призового місця і тому всі інші одинадцять конкурсантів обох номінацій зайняли почесне третє місце у своїх вікових категоріях: Анастасія Головач, Варвара Драч, Володимир Кравченко, Артем Мокебе, Віолета Нікольська, Вікторія Оніщенко, Дарина Рубан, Софія Тукман, Дарина Цибуля, Олена Шевченко, Діана Шелкова.

Традиційно від Конотопської місцевої благодійної організації «Світанок» усі учасники Обласного музичного фестивалю-конкурсу молодих виконавців ім. Андрія Розумовського отримали призи та подарунки.

До наступних зустрічей на музичному фестивалі-конкурсі молодих виконавців ім. Андрія Розумовського!

Палац гетьмана Кирила Розумовського.

ПИСАРСЬКА СПРАВА У ГЕТЬМАНЩИНИ

МАРИНА ХАРМАК

завідувач відділу історії Гетьманства НІКЗ «Гетьманська столиця»

Посада писаря з'явилася в давні часи. У Київській Русі писарі жили при княжих дворах, готували різні документи й листи, описували події, які сталися в князівстві. У Запорізькій Січі посаду військового писаря вважали дуже почесною. Він очолював Січову канцелярію, керував писарями в козацьких підрозділах. Особу на цю посаду обирала Козацька рада. Писарськими атрибутами слугували каламар і перо.

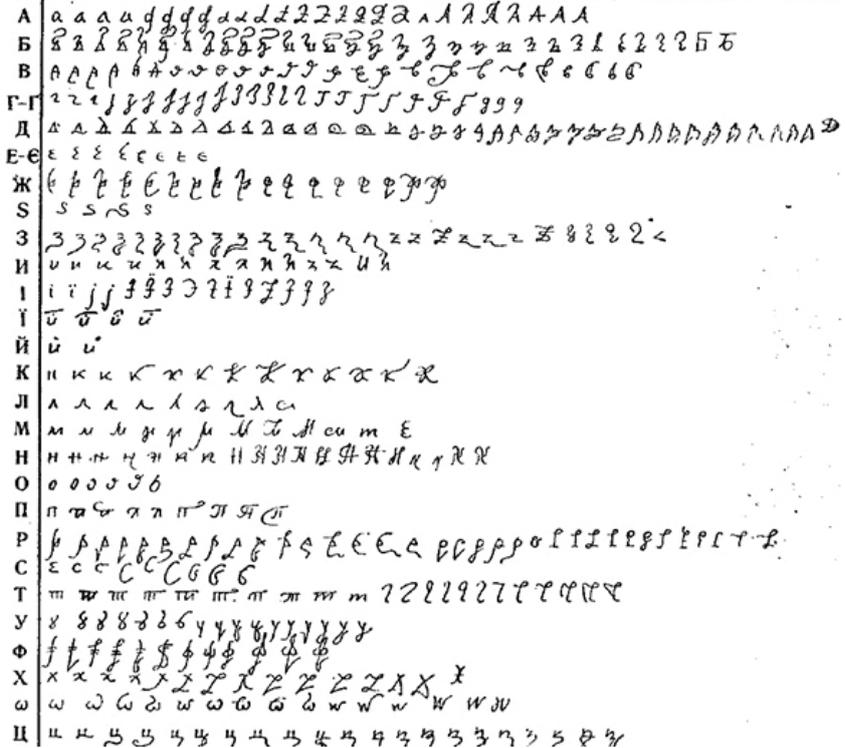
Стрімкий розвиток Гетьманської України з середини XVII століття тісно пов'язаний із організацією документообігу у державі. Генеральний писар при Генеральній військовій канцелярії Війська Запорізького здійснював загальне керівництво всім діловодством у країні. На місцях – сотенні, полкові, міські, судові писарі. Зважаючи на те, що канцеляристи вели справи як внутрішнього, так і міжнародного характеру, то і їх роль у житті держави була значною і, як свідчить український поет кінця XVII – початку XVIII ст. Климентій Зіновій в вірші «О писарах розных...», була досить виснажлива, вимагала не лише здібностей, фізичних сил, але й великого розумового напруження. Писар мав володіти, як мінімум, латинською і польською мовами, мати кількарічну писарську практику, володіти навичками каліграфії, добре знати граматику, синтаксис, риторику, логіку. Тому на цю посаду могли претендувати лише випускники вищих класів колегій або братських шкіл. Тих, хто проявляв здібності – атестували. Для атестації майбутній писар мав подати так звану автобіографію – «казку». У ній майбутній спеціаліст вказував звідки він родом і свою освіту. Цей документ мали засвідчити 3–4 свідки. Для навчання канцелярської справи та удосконалення ділового письма новоприбулих писарів прикріплювали до старшого канцеляриста.

Документація розподілялась на офіційно-службову – універсали, накази, привілеї, листи, договори, угоди, статті, інструкції, реєстрові книги, повістки тощо – та приватну – листи, щоденники, записки. Офіційно-службова документація була чітко визначена щодо форми й створювалась за максимальним дотриманням усіх вимог тодішнього діловодства: розташування тексту на аркуші паперу, вживання стандартних виразів, графіка та стиль письма, розмір та якість паперу. Для цього при канцеляріях існували довідники для керівництва писарською роботою – «Книга глаголя листовна», «Форма для писаря суда Генерального», «Форма для сочинения переписи».

Документи складались українським скорописом, як живою українською мовою, так і канцелярським стилем, за яким більшість слів скорочувались (наприклад, пртлого влчтва – пресветлого величества). Окремі документи, як от універсали та листи до російських царів,

більшого речовин. Інструментами письма служило гусяче, іноді павине перо.

XVI ст. – час всеохоплюючого розвитку науки й техніки. Сьогодні, створюючи документи, статті, художні твори, листи, ми використовуємо комп'ютерні програми. 300 років тому праця писаря бу-

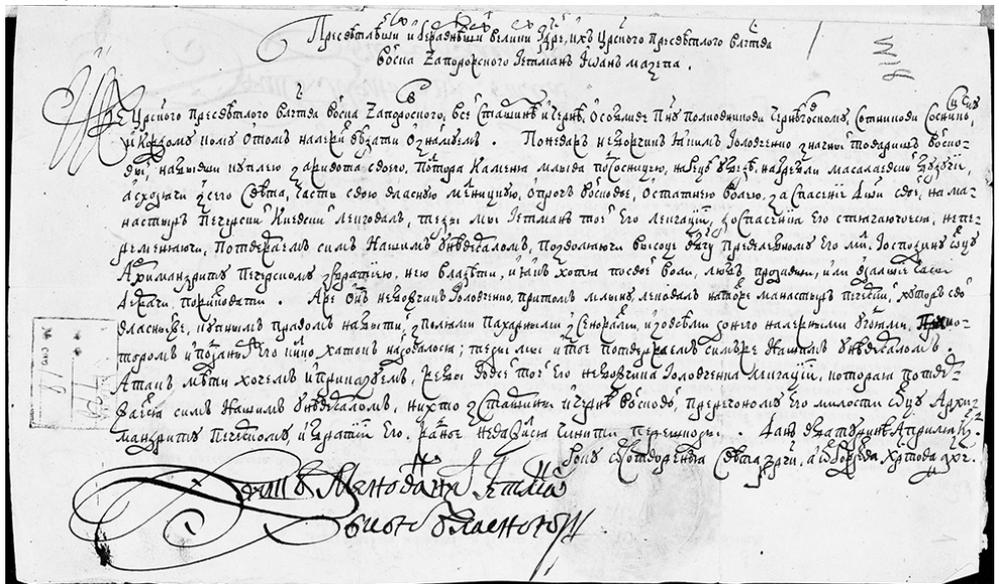

Український скоропис другої половини XVII ст. Рядкові літери.

писались так званим парадним письмом з деякими елементами декоративних і художніх прийомів. Його часто вважають письмовим відображенням українського бароко XVII–XVIII ст.

Для підготовки документів з другої половини XVII ст. писарі використовували вітчизняний папір. Його виготовляли з волокон льону, конопель, кропили та ганчір'я, а чорнило робили із солей заліза і ду-

ла почесною, складною й філігранною. Дослідник Віталій Мітченко характеризує письмо писарів XVII–XVIII ст. порівнюючи його з мистецтвом: «Візьмімо будь-який універсал котроїсь із українських канцелярій та погляньмо, як писар розпоряджається «просторовим шаром» аркуша. Композиційно й просторово цей аркуш можна порівняти з фасадом барокової кам'яниці...»

Універсал гетьмана Івана Мазепи. 1690 р. Батурин.

ДО БУЛАВИ ТРЕБА ГОЛОВИ!

**ОКСАНА
СОХАНЬ**

молодший науковий співробітник
НИКЗ «Гетьманська столиця»

У сьогоднішній час очільники нашої держави, склавши присягу на вірність українському народові, від Голови Центральної виборчої комісії отримують посвідчення Президента України та від Голови Конституційного суду символи влади, серед яких є булава. А звідки ж пішла така традиція, чи було це популярно у козацьку пору?

Відомо, що булава (з праслов'янського «гуля», «грудка») – холодна зброя ударно-роздроблювальної дії, якою переважно користувався татарський та польський народ, а вже потім і козаки. І саме у козацьку пору стане традиційним явищем новообраному керманічу держави вручати булаву як символ влади та лідерства. Вона завжди символізувала мужність власника, його єднання громадянської та військової сутності. Адже саме булава, як беззаперечний символ і атрибут влади, зазвичай, перебувала на видному місці. Під час виборів указаний клейнод знаходився на столі, а коли гетьман приймав представників козацької старшини чи іноземних послів, то булаву тримав у своїх руках і лише потім клав її стіл, але знову ж таки, щоб всі її бачили. А відповідальність за її збереження покладалась на генерального осавула.

Існував давній запорозький звичай: претендент на булаву мав спочатку від неї відмовитись. Так, у козацькому «Літописі Самовидця» є опис сцени обрання гетьманом Лівобережної України Дем'яна Ігнатовича у Новгороді-Сіверському 1668 р. – «той не хотів булави як стара дівка хорошего жениха». Документи свідчать, що булаву як знак верховної вла-

ди у Війську Запорізькому, гетьману вручали представники генеральної старшини. Знову ж таки повертаємось до постаті Дем'яна Ігнатовича, який у 1668 р. на козацькій раді «булаву і прапор у обозного та у полковників прийняв».

А який вигляд мав цей атрибут влади? Булава являла собою палицю з горіхового дерева чи з металу завдовжки 50–70 см зі срібною або визолоченою кулею на кінці, яка оздоблювалась, як правило, бірюзою, смарагдами, перлами. На ній могли зображувати герб, прізвище чи вензель власника або цитату з Біблії. Маємо інформацію, що гетьману Івану Самойловичу була вручена булава «срібна золочена з черню, із камінням, і з бірюзою; ціна 15 рублів». Потрібно наголосити, що цей кл е й н о д влади зазвичай прикрашали з великою розкішшю. Це були витончені ювелірні техніки, коштовні матеріали, що в свою чергу зумовлювало високу вартість цих виробів. А деякі з булав навіть були справжніми мистецькими шедеврами. Зокрема, найбільшого розповсюдження набрали такі техніки виготовлення як лиття, карбування, золочення. А традиційним сюжетним мотивом був рослинний орнамент. З джерел відомо, що наверх булави мало різну форму: овальну, грушоподібну, округлу та округлу з шипами. Найменш поширеною у гетьманську пору була булава останнього виду, та й загалом популяр-

на вона була серед татарського народу.

Традиційно на козацькій раді новому керівнику держави урочисто вручали булаву. Але відомо, що гетьмани мали не одну і далеко не дві булави. За інформацією дослідників, Іван

Мазепа мав 15 булав, виготовлених за власний кошт і власними вподобаннями, але, на жаль, їх описи не збереглися. Значно більше інформації збереглося про владний клейнод Кирила Розумовського – останнього гетьмана України. Його особиста булава була виготовлена лише після узгодження попередніх ескізів з імператрицею Єлизаветою. Робота майстрів оплачувалася із царської скарбниці. Місце знаходження булави поки що не встановлено, проте її зображення є на прижиттєвому портреті Розумовського, написаному в 1758 р. художником Луї Токке. Зберігся докладний опис цієї булави. Символ гетьманської влади був позолочений, кулясте яблуко прикрашали написи. З правої сторони зазначалося: «Божою милістю Єлизавета Перша, Імператриця й Самодержиця Всеросійська». З лівої – «Вірно надана всьому малоросійському Війську Запорозького, обох сторін Дніпра гетьману, камергеру, Президенту Академії наук, Ізмайлівського полку підполковнику і кавалеру графу Кирилу Григоровичу Розумовському». Сьогодні реконструкцію цієї булави ви можете побачити в одній з експозиційних залів єдиного збереженого палацу гетьмана на теренах України – палаці Кирила Розумовського в Батурині.

Так і сьогодні – булава для кожного українця є не тільки визначним символом влади і мужності, але є й одним із національних символів України. Адже дійсно з простої зброї вона пройшла довгий шлях до атрибуту влади, ставши спочатку гетьманським клейнодом, а тепер і символом президентської влади нашої держави.

Реконструкція булави гетьмана Кирила Розумовського. Фондова колекція НІКЗ «Гетьманська столиця».

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

...Наша ярмарочная площадь, пространством около трех десятин, расположена в центре местечка, вокруг Воскресенской церкви, является настоящим очагом зловония и всевозможных инфекций. Почва ее пропитана жидкими испражнениями животных, и хотя навоз с нее по возможности убирается, но тут же и сваливается к р. Сейму под откос горы, на которой расположена площадь. Нетрудно представить себе, какая отравя стекает в реку по этим откосам в периоды осенних дождей и весеннего половодья. Но этого мало. Вокруг площади ютятся дворы мясников и прасолов, в которых зимою убивается масса скота и овец, а затем туши, через станции Бахмач и Дочь, отправляются в Вильну, Минск и др. города. Накопившиеся за зиму отбросы этих примитивных боен весной начинают гнить, заражают стекающую с дворов на площадь воду и частью смешиваются с последнею, что является новым источником зловония и заразы. Нет надобности распространяться, наконец, о неудобстве церковного богослужения под аккомпанемент

ярмарочного гвалта и скотского рева, при одуряющем аромате, исходящем от тысячеголового стада лошадей, рогатого скота и овец и сотен смазанных дегтем телег. В качестве школьной усадьбы с садом, огородом и проч. площадь эта через какие-нибудь 5–6 лет сделалась бы украшением местечка и, благодаря массе растений не заражала бы воздух, а способствовала его очищению... Дело в том, что наше местечко давно уже составляет одно из излюбленных дачных мест. Дачники съезжаются сюда на лето не только из Конотопа, Чернигова, Киева, но даже из столиц. Уничтожение внутренней клоаки в виде ярмарочной площади может лишь способствовать этому наплыву состоятельных людей, небезопасному прежде всего для местной торговли. Не следует также упускать из виду следующего обстоятельства. В прошлом году Министерство Внутренних Дел предложило очередным земским собраниям представить свои соображения по вопросу о предоставлении земству права 108 ст[атьи] городского положения относительно дачных мест и курортов.

Статья эта предоставляет городским душам обширные полномочия по изданию обязательных постановлений, касающихся внешнего благоустройства, и, между прочим, заключает в себе пункты: «о порядке содержания в исправности улиц и площадей»..., «об устройстве и порядке содержания в санитарном отношении... боен, и очистке дворов»..., «о мерах против порчи воды» и мн[огое] др[угое]. Так как в данном случае поставлен был вопрос о расширении земской компетенции, то нет сомнения, что большинство собранный, подобно Конотопскому, высказалось за предоставление земству права 108 ст[атьи] гор[одового] пол[ожения]. Но раз это предложение Министерства Внутренних Дел делается законом, то земство, надо думать, само не преминет возбудить ходатайство о переводе нашей ярмарочной площади в другое место, и тогда столь любезный сердцам батуринских коммерсантов грязь и вонь оставят по себе лишь приятные воспоминания...

Киевлянин, 1901 г., № 87.

Підготувала І. Паламарюк

МИКОЛАЇВСЬКА ЦЕРКВА У ВОРОНЬКАХ

Алла БАТЮК

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Звичайне українське село Вороньки, що в Бобровицькому районі на Чернігівщині мало чим відрізняється від інших. Однак його історія викликає неабиякий інтерес істориків і краєзнавців, оскільки пов'язана з родинами дворян-землевласників Кочубеїв і декабристів Волконських.

Першим власником маєтку в Вороньках був Микола Аркадійович Кочубей (1827–1864). Отримавши його в подарунок від батька, Аркадія Васильовича Кочубея (1790–1878), Микола Аркадійович володів ним не довго, лише 13 років. Після його смерті справами займалася дружина – Олена Сергіївна (в дівоцтві Волконська) (1835–1916) і саме вона, відповідно до заповіту чоловіка, мала побудувати в Вороньках родинну церкву-усипальницю. Проте Олені Сергіївні за 25 років так і не вдалося отримати дозволу на будівництво культової споруди і волю Миколи Аркадійовича виконав вже його син, Михайло Миколайович (1863–1935).

Будівництво церкви-усипальниці розпочалося урочистостями 28 жовтня 1898 р., ця подія має детальне висвітлення в 307-му випуску журналу «Киевлянин». Для освячення місця під будівництво Михайло Миколайович запросив єпископа Новгород-Сіверського Преосвященного Євфимія і священників майже всіх чинів, які провели богослужіння в місцевому храмі в присутності будівничих і їх сімей, а також великої кількості селян.

Завершилась служба промовою владики, після якої він разом з духовенством в білих рясах і учнями чотирьох шкіл, почитателями яких були Кочубеї, хресним ходом рушили на місце, де мав невдовзі постати храм. У той час там був влаштований павільйон, прикрашений зеленню і різнокольоровими тканинами.

Після панахиди на могилах князів Волконських, Миколи Кочубея та інших їх родичів, почалось освячення місця. Владика поставив хрест над престолом і, поклавши грамоту, зі східного боку заклав камінь, а потім повторив цю проце-

дуру на всіх інших кутах майбутнього храму. Після освячення владики виголосив промову і звернувся із словами вдячності до М.М. Кочубея і його матері за ту святу справу, яку вони організують. По завершенню урочистої частини всі бажаючі попрямували на обід до маєтку Кочубеїв, де в той час були накриті пишні столи із всілякими наїдками. Ще довго там лунали хвалебні і вдячні тости, в яких згадували благодійні діяння не лише присутніх Кочубеїв, але й їх предків і Волконських.

Для будівництва церкви-усипальниці був запрошений відомий архітектор Олександр Юлійович Ягн (1848–1922). Саме він створив проєкт і безпосередньо керував будівництвом величного п'ятибанного храму Святого Миколая. Він був зведений з білої цегли та оздоблений майолікою. Внутрішні розписи стін виконав відомий художник Іван Соколов.

Завершилось будівництво храму влітку 1904 року і 17 вересня єпископ Новгород-Сіверський Нестор здійснив освячення. На урочисте відкриття церкви-усипальниці був запрошений хор Чернігівської духовної семінарії під керівництвом М. Підвоїнського, в якому співав, будучи семінаристом, Павло Тичина. Після завершення будівництва, останки Марії Миколаївни (1804–1863) та Сергія Григоровича (1788–1865) Волконських, М.А. Кочубея та поета-декабриста Олександра Вікторовича Поджіо (1798–1873) були перенесені до крипти, влаштованої під вівтарною і хоровою частинами храму.

Однак, вік Миколаївського храму виявився недовгим. У 1918 р. цю церкву закрили, а в 1930-х роках – розібрали. Ці події підтверджує Г. Войток у статті «Вороньки – село історичне і працююче»: «церковну споруду розібрали, а майно, яке мало безцінне значення для історії, розтягли по домівках». Цеглу з храму використали на будівництво школи.

Церква Святого Миколая у Вороньках. Фото початку ХХ ст.

ВОСКРЕСЕНСЬКИЙ ПОГОСТ У БАТУРИНІ

Зоя СНИЖОК

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Важливим у поховальній обрядовості наших пращурів, православних християн, було місце поховання небіжчика. З давніх-давен кладовища розбивали поруч із храмами, люди вірили, що це полегшить перехід душі померлого до Царства Небесного. І чим ближче поховання до храму, тим коротший цей шлях. З другої половини XVIII ст. з міркувань санітарної безпеки кладовища почали виносити поза межі населених пунктів, але в селлах ще традиційно близько століття продовжували хоронити померлих на колишніх кладовищах.

Особливо елітним місцем вічного спочинку в XIX–XX ст. були церковні подвір'я. За ними закріплюється назва «погост» і таким чином ці місця поховань вирізняли з-поміж інших, адже парафіальні цвинтарі зазвичай починалися від-

разу за церковною огорожею. Хоронити парафіян у його межах допускалось лише з дозволу місцевої цивільної та єпархіальної влади за певну платню. Такий дозвіл могли отримати священники та церковнослужителі чи миряни, коштом яких будувався храм утримувався причт. У Чернігівській єпархії від плати за поховання на церковних погостах звільнялися священники, їх дружини та церковні старости, що прослужили не менше 6 років, а з початку ХХ ст. – ще й дякони та псаломщики.

Прослідкувати процес формування поховання на погості Воскресенської церкви можна за матеріалами метричних книг, де присутня графа «місце поховання небіжчика» та за некрологами періодичних видань. Досліджуючи ці джерела, ми вияви-

Фрагмент надгробка полковника Миколи Петровича Федоровича, розміщений нині на погості Воскресенської церкви. Сучасне фото.

ли інформацію про 7 поховань на погості цього храму за період з 1874 до 1915 р. Це були:

– Андрій Жуковецький, протоієрей, благочинний 5-ї піхотної дивізії, помер 14 серпня 1874 р. у батуринських літніх військових таборах у віці 78 років. Некролог розміщено у «Черниговских епархиальных известиях»;

– Анна Матвіївна Федотова, дружина надвірного радника Михайла Тихоновича Федотова, померла 17 травня 1875 р., вік померлої – 56 років;

– Борис Андрійович Новицький, син купецького сина Андрія Іосиповича Новицького, помер 27 травня 1889 р., вік 1 місяць, причина смерті – «від дитячої хвороби»;

– Маріамна Пилипівна Городиська, вдова священника, померла 2 лютого 1892 р., вік 79 ро-

САДИ І ПАРКИ ВІКТОРА ПАВЛОВИЧА КОЧУБЕЯ

НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКОнауковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Багато представників роду Кочубеїв полишили про себе пам'ять в природних парках. На Чернігівщині це Батурич, Сокиринці, Тиниця, на Сумщині – Дубовичі, Ярославець, на Київщині – Згурівка, на Полтавщині – Диканька... Та найбільшу пам'ять в природничій сфері полишив граф, князь, державний діяч Віктор Павлович Кочубей (1768–1834).

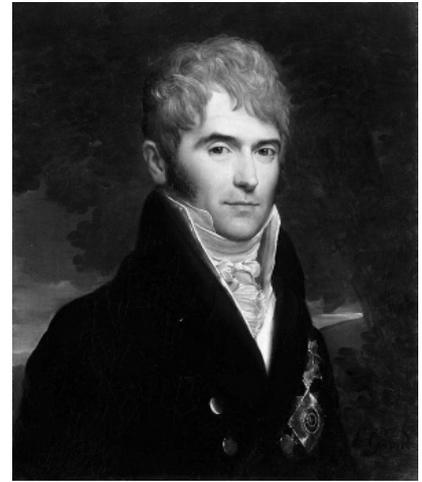
Однак, окрім титулів і різних справ, В.П. Кочубей любив природу і мріяв створити в Санкт-Петербурзі ботанічний сад на зразок такого, що мав дядько його дружини Марії Васильчиківної – Олексій Кирилович Розумовський в Горенках під Москвою. Мрія почала здійснюватися з 1802 р., коли за його ініціативи було створено Міністерство Внутрішніх справ, до відомства якого увійшла медична колегія. Основною її діяльністю було проведення експедицій. Даному закладу на річці Неві належав острів Аптечний. Там вирощувалися лікарські рослини, а студенти колегії проводили практичні заняття з ботаніки. Вже 13 березня 1803 р. Віктор Павлович направив листа до медичної колегії з вимогою забезпечення нормальних умов праці для професора ботаніки Григорія Федоровича

Соболевського, який мав опікуватися лікарською рослинністю на цьому острові. Пізніше острів стали називати садом. Як пише дослідник І.Г. Георгі: «Аптекарский сад занимает восточную часть острова, имеет в длину 300 сажен (1 сажень = 2,1 м), а в ширину 200 сажен. Он определен для лекарственных растений. Есть, однако ж в нем рощи, аллеи, пруды».

За ініціативи Віктора Павловича для саду почали купувати насіння лікарських трав з Європи та різних регіонів Російської імперії. Однак, повільна робота професора ботаніки Г. Соболевського не влаштувала міністра внутрішніх справ і в 1806 р. він уклав договір на три роки з доктором медицини Ф.Х. Стефані, який до того очолював ботанічний сад О.Г. Розумовського в Горенках. Під керівництвом Ф.Х. Стефані Аптекарський сад перетворюється на чудовий ботанічний, там будуються оранжереї, закладаються парники і теплиці. Проте, в 1807 р. В.П. Кочубей іде у відставку, іде за кордон, потім – до України, на Полтавщину. Опіку ботанічним садом він полишає.

На Полтавщині в Диканьці у нього також були великі оранжереї, в яких росло безліч троянд і камелій незвичної форми і розмірів. У теплицях і парниках вирощували овочі та ягоди. Влітку уздовж центральної алеї виставляли бочки з пальмами, кипарисами, лаврами.

Усе своє свідоме життя Віктор Павлович Кочубей виявляв любов до природи, захоплення рослинами. Так, поселившись в 1814 році в петербурзькому будинку на набережній р. Мойка він відразу береться упорядковувати територію, будує оранжерею, закладає парни-

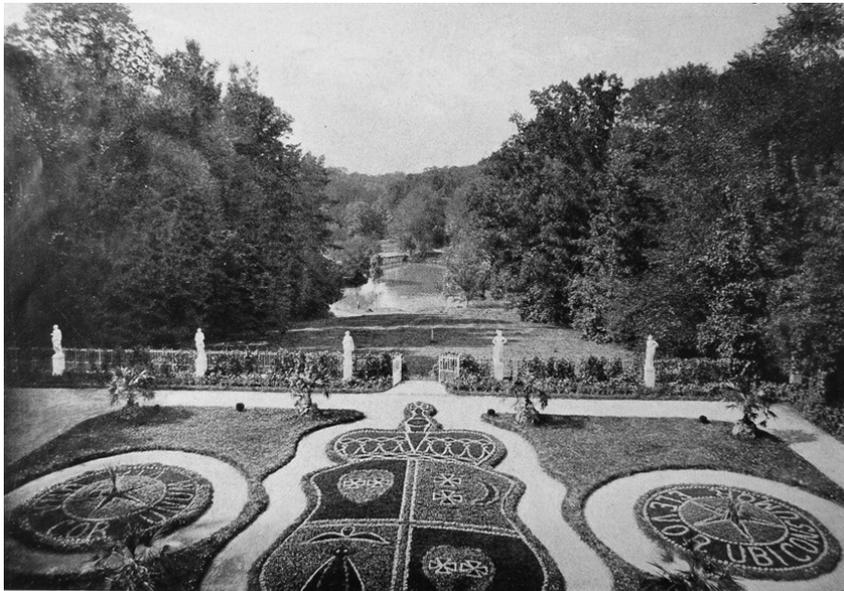
Князь Віктор Павлович Кочубей
(1768–1834).

ки та теплицю. Ось як про це згадує письменник, граф В.А. Сологуб, який став наступним власником цього будинку: «Удобства здесь было много, обширный сад... В квартире, между прочим, была и теплица для тропических растений».

Розведення екзотичних рослин і квітів у столичних будинках і на дачах стало великим захопленням Віктора Кочубея та його дружини Марії Василькини. У кімнатах їх будинку була зібрана велика колекція гіацинтів, резеди та герани. Про це згадував граф М.Д. Бутурлін, відвідавши подружжя взимку 1820 р., «меня особенно поразила у графини Кочубей роскошь георгинов в полном цвету в ее кабинете, в декабре месяце».

У 1820 р. Віктор Павлович на власні кошти організував спеціальну експедицію до Америки за кактусами. На знак подяки цьому знавцю і шанувальнику кактусів тоді привезли три екземпляри нового, нікому невідомого виду цієї рослини. Одну він віддав до ботанічного саду, яким опікувався, одну залишив собі у колекцію, а ще одну продав за непомірну ціну золотими рублями: вага золота в декілька разів перевищувала вагу кактуса! У травні 1823 р. за сприяння Віктора Павловича Кочубея сад на Аптекарському острові отримав статус «Імператорського Ботанічного саду». На той час у ньому налічувалося 5687 різновидів рослин.

Прошли роки. Сьогодні Ботанічний сад, про який не лише мріяв, а до створення якого доклав зусиль Віктор Павлович Кочубей, вважається одним з найбільших науково-дослідних та культурно-просвітницьких закладів. Парки, створені на українській землі іншими представниками Кочубеїв, у більшості стали об'єктами культурної спадщини – пам'ятками садово-паркового мистецтва, які бережуть у сплетінні гілок своїх «мешканців» історичні події минувшини.

Садоба Кочубеїв у Диканьці. Квітникова композиція у вигляді герба Кочубеїв.

Початок на стор. 4

ків, причина смерті – «від старості». Ймовірно, доводилася родичкою тодішньому священику Воскресенської церкви Василю Городиському. Обряд поховання здійснив священик батуринської Покровської церкви Лаврентій Нежинцев;

– Ольга Олександрівна Більвейова, донька штабс-капітана Олександра Яковича Більвейова, померла 1 травня

1895 р., вік – 4 роки і 8 місяців, причина смерті – порок серця;

– Микола Федорович Затворницький, статський радник, лікар, благодійник, на кошти якого у 1904–1907 рр. у Батурині побудовано приміщення двокласного земського училища з першим у Російській імперії однорічним сільськогосподарським класом; помер 6 жовтня 1900 р. у віці 60 років, причина смерті – хвороба легень;

– Леонід Григорович Водень, син лісничого кондуктора Григорія Юхимовича

Водня, помер 16 лютого 1902 р., вік – 1 рік, причина смерті – «від дитячої хвороби»;

– Дарія Олександрівна Андріякіна, казенна селянка, померла 2 червня 1905 р., вік померлої – 70 років, причина смерті – «від старості».

Як бачимо, поховання на погості Воскресенської церкви Батурина в другій половині XIX – на початку XX ст. мали поодинокий характер. При цьому не було обмежень щодо віку чи соціального стану небіжчиків.

З ФОНДІВ ЗАПОВІДНИКА

ТВОРИ ФЕОДОСІЯ ГУМЕНЮКА У ФОНДОВІЙ ЗБІРЦІ ЗАПОВІДНИКА

**ОКСАНА
НОВИК**

провідний зберігач фондів НІКЗ «Гетьманська столиця»

*Де поділось козачество
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля
Бунчуки? Гетьмани?*

Тарас Шевченко «Тарасова ніч»

У вересні 2020 р. відзначив свій 79-й день народження український живописець, графік, лауреат Шевченківської премії, народний художник України, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України Феодосій Максимович Гуменюк.

Основна тема творчості Феодосія Гуменюка – Україна, її історія, народ та його герої – здебільшого козаки та гетьмани. Роботи майстра націлені на героїчні образи українського народу, на незламний бойовий характер його керманців.

У фондovій збірці НІКЗ «Гетьманська столиця» зберігаються одні з найкращих робіт відомого митця. Картина «Іван Мазепа» була передана закла-

ду автором у 1994 р., картина «Ще покрийть Україну червоні жупани» з фондів Дирекції художніх виставок передана Міністерством культури і туризму у 2007 р., «Пилип Орлик» та «Гетьман Дорошенко» з фондів Дирекції художніх виставок передані Міністерством культури і туризму у 2008 р.

Твори брали участь у виставках, організованих НІКЗ «Гетьманська столиця».

Виставка «Україна гетьманська в образах сучасних художників» була представлена в 2012 р. в Чернігівському обласному художньому музеї, у 2013 р. – у Полтавському художньому музеї імені Миколи Ярошенка та Сумському обласному музеї імені Никанора Онацького. У 2015 р. – виставка «Гетьман України Іван Мазепа»

діяла у Національному архітектурно-історичному заповіднику «Чернігів стародавній». Усі твори майстра з фондovої колекції заповідника «Гетьманська столиця» представлені у каталозі «Україна

Ще покрийть Україну червоні жупани. Феодосій Гуменюк, 2005 р.

гетьманська в образах сучасних українських художників», випущеного у 2011 р.

ПОЛК «РУАЯЛЬ ПОЛОНЬ»

**НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКО**

старший науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Військова спроможність козаків в середині XVIII ст. була доволі відома в європейських країнах. Гетьман Григорій Орлик у 30-х роках XVIII ст. у Франції запропонував створити козацький корпус із числа мазепинців, які підтримували політичні погляди Пилипа Орлика. Історикиня Ірина Дмитришин на основі французьких архівних документів у ґрунтовному дослідженні «Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії» детально розкриває історію створення Г. Орликом полку у Франції.

Практика створення полків піхотинців різних країн була розповсюджена в часи Людовика XV. Вона полягала в призначенні на офіцера місії «підняти» військо. Кожен полк мав підтримку французького двору: офіцера, який згуртував полк призначалася певна сума на утримання військової одиниці. Г. Орлика зацікавило питання створення козацького корпусу. Детально вивчивши та проаналізувавши умови створення полку Г. Орлик почав розробляти свій власний проект.

У 1735 р. проект був представлений вірному помічнику короля Людовика XV,

кардиналу Андре де Флері. Григорій прорахував усі кроки і, заручившись підтримкою батька – гетьмана в еміграції П. Орлика, обіцяв стільки козаків, скільки буде потрібно. Він розрахував, що протягом 4–5 днів козаки зможуть дістатися Стамбула на човнах, а потім – кораблями до Франції. Одразу Григорій зауважував про козацьку відважну манеру вести війну, порівнявши їх з татарами, та запропонував польських офіцерів, оскільки вони вже мали досвід воювати разом з козаками за часів І. Мазепи та Карла XII. 15–20 польських офіцерів зміг би надіслати шваґер Г. Орлика Йоган Штейнфліхт. Такий проект зацікавив кардинала Андре де Флері. Він дав розпорядження послу Франції в Туреччині Вільневу про зустріч козаків. Насправді доставити козаків стало складним завданням, адже російський двір постійно вистежував козаків-мазепинців і

вони повинні були бути дуже обережними у пересуванні. Час прибуття козаків затягнувся, а пізніше французьке королівство вже «не потребувало цих військ».

Г. Орлик був наполегливим у своїх задумах і тому поновлював пропозицію створення полку в 1741 та 1743 р. Ці спроби були невдалими, проте Г. Орлика не полишала надія – він завжди знаходив рішення у непростих ситуаціях. І в цій справі знайшов шлях її реалізації. 25 листопада 1747 р. французький король Людовик XV підписав наказ про створення полку німецької інфантерії під назвою «Руаяль Полонь» (Royal Pologne). Отже, Григорій таки створив полк у тих умовах, яких міг. Це був полк німецької інфантерії – він складався з німецьких піхотинців. Мав шість компаній по 110 чоловік,

Уніформа полку «Руаяль Полонь». Гравюра, XVIII ст. Прибрана Євгеном Суром. 2020 р.

яких міг. Це був полк німецької інфантерії – він складався з німецьких піхотинців. Мав шість компаній по 110 чоловік,

СТАТУТ БАТУРИНСЬКОГО УЧИЛИЩА ІМЕНІ МИКОЛИ ЗАТВОРНИЦЬКОГО

**МИКОЛА
ТЕРЕХ**

науковий
співробітник
НИКЗ «Гетьманська
столиця»

Батуринська земська школа розташовувалася у будівлі, зведеній ще в середині XVIII ст. Через аварійний стан споруди в 1875 р. школу було переведено у другу половину приміщення місцевої лікарні. Загроза епідемії холери в 1886 р. змусила земство винайняти для навчання школярів приватний будинок. Згодом громада Батурина виступила з ініціативою відкриття в містечку двокласного училища Міністерства освіти. У 1901 і 1902 р. це питання обговорювалось на зборах батуринської громади та на черговому засіданні Конотопської земської управи, де гласний від Батурина Леонід Окерблом зачитав звернення. Повітова земська управа підтримала прохання батуринців і вирішила побудувати нове приміщення навчального закладу і відкрити в містечку училище та водночас виконати волю заповіту мецената, благодійника, лікаря Миколи Затворницького. Училище мало бути нового типу, яке одночасно підпорядковувалося Міністерству освіти та Міністерству землеробства і державного майна, тому для нього був необхідний новий Статут.

На черговому повітовому засіданні, яке відбулося 17 вересня 1903 р., було розглянуто проект Статуту Батуринського двокласного сільського училища імені Миколи Затворницького з курсами садівництва та городництва. Статут складався із десяти розділів. Першочерговим завданням Батуринського училища була не лише загальна освіта в об'ємі двокласного училища Міністерства народної освіти, а й поши-

Батуринське училище імені Миколи Затворницького. Фото 1935 р.

Початок на стор. 6

не рахуючи офіцерів, – тобто майже 700 чоловік. Назву полк мав польський, адже Г. Орлик завжди намагався привертати увагу французького двору до питань козацької нації у рамках польських інтересів.

Г. Орлик опікувався своїм полком. Найчастіше поставало питання рекрутування. Він хотів бачити у своєму полку поляків (оскільки, незважаючи на назву, полк був укомплектований майже виключно німцями), що спонукало його просити у керівників дипломатичної служби допомоги та дозволу взяти на службу синів польської шляхти з числа його зна-

рених знань по садівництву і городництву. Це перші в Російській імперії однорічні професійні сільськогосподарські класи при училищі, де навчали основ землеробства та рослинництва! Також планували відкрити вечірні класи й для дорослих.

Училище складалося з двох класів, по три відділення в кожному класі. Курс кожного відділення був річним. В другому класі, крім загальноосвітніх предметів, викладався курс садівництва і городництва. В училищі планувався 6-річний курс навчання.

Кошти на утримання школи складали:
– Щорічні кошти Міністерства землеробства і державного майна в сумі 3000 руб.

предмети	I клас I відділення	I клас II відділення	I клас III відділення	II клас I відділення	II клас II відділення	II клас III відділення	всього
Закон Божий	6	6	4	3	2	2	23
російська мова з чистописанням	7	7	10	6	4	4	38
арифметика	5	5	6	4	4	4	28
історія	–	–	–	2	2	1	5
географія	–	–	–	2	2	2	6
природознавство	–	–	–	3	3	2	8
садівництво	–	–	–	2	2	2	6
городництво	–	–	–	2	2	2	6
співи	1	1	1	1	1	1	6
всього	19	19	21	25	22	20	126

– Відсотки на капітал в 30000 руб., пожертвуваних для цієї цілі меценатом і благодійником Миколою Затворницьким.

– Щорічні надходження від Конотопського земства в сумі 1000 руб.

– Щорічні надходження від Чернігівського губернского земства в сумі 500 руб.

– Пожертви училищу від меценатів, товариств та земства, а також із доходів училища від комерційної діяльності.

До першого класу приймали учнів з 15 до 30 вересня за загальними правилами Міністерства народної освіти для

початкових і однокласних сільських училищ. До другого класу приймали дітей віком від 11 до 13 років, які успішно здали екзамен за перший клас.

Навчання в училищі було безкоштовним. Гуртожитку воно не мало, тому навчалися тільки місцеві учні. Навчання в класах проходило згідно затвердженої програми Міністерством народної освіти з 1 жовтня до 20 грудня та з 10 січня до 1 травня. З 1 квітня до 1 жовтня учні 2-го класу проходили практичні навчання з садівництва та городництва. У таблиці подано предмети та їх щотижнева кількість, які викладали в кожному класі училища:

Перевідні та випускні екзамени проводилися з 1 травня до 1 червня. Практичні навчання з садівництва і городництва в училищі проходили з 1 квітня до 1 жовтня і тривали від 3 до 6 годин на день.

Для вирішення питань, які мали істотне значення в освітньому та господарському питанні, при училищі створювалася рада під головуванням опікуна, завідувача училища, законовчителя і вчителів.

Завідувач училища і штатні викладачі садівництва і городництва затверджувалися Міністром землеробства і державного майна. За кожні 5 років служби в училищі завідувач училища і штатні викладачі садівництва і городництва отримували надбавку в розмірі 25% окладу. Завідувач отримував державну квартиру з опаленням.

Учням, які успішно склали випускний екзамен, видавався атестат. Вони користувалися всіма правами випускників училищ Міністерства народної освіти Російської імперії, звільнялися назавжди від тілесних покарань.

Будівництво училища розпочалося у 1906 р. і було закінчено восени наступного року. Навчання в новому приміщенні розпочалося 18 жовтня. До училища подали заявки біля 500 учнів.

Після смерті Г. Орлика (14.11.1759) через недостатню чисельність особового складу полк «Руаяль Полонь» було приєднано до Королівського шведського корпусу «Руаяль Сьєдуа», утворивши його третій полк.

Фондова колекція Національного заповідника «Гетьманська столиця» на сьогодні має 3 гравюри, на яких зображені військові полку «Руаяль Полонь» в уніформі. Це стало можливим завдяки відомим українським: дослідниці Ірині Дмитришин, які відшукала ці гравюри на одному з паризьких аукціонів, і меценату Євгену Суру, який їх придбав у 2020 р. й передав батуринському заповідникові.

У січні-березні 2020 р. Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» провів дитячий мистецький фестиваль-конкурс «Розум-фест». Через карантинні обмеження підсумки фестивалю, що традиційно підводилися 18 березня, у день народження гетьмана Кирила Розумовського в його палаці, цьогооріч пройшли онлайн... Ознайомитися з роботами учасників «Розум-фесту 2020» можна на YouTube-каналі заповідника. До уваги читачів пропонуємо роботи переможці фестивалю.

У номінації «Слово» старшої вікової категорії I місце здобула Меланія Дороганова – учениця Конотопської спеціалізованої школи I-III ступенів № 12 з її легендою «Візерунки козацької слави».

Батурин... Назви немов складаються у візерунок як на весільному рушнику: Матіївка, Гончарівка, Вербівка, Обмачево, Осіч, Дробці...

І в цей візерунок влітаються і горе, і смуток, і перемоги, і невдачі... І любов... Та така любов, що про неї пів світу згадає! Як у кожного дерева є коріння, щоб міцно триматися у світі білому, так і в людини є таке ж коріння... Батурин і його історія – це вагома частка основи, того фундаменту, який міцно пов'язує минуле, сучасність і майбутнє нашого народу.

Місця під Батурином сповнені містики й загадок! Скільки ще невідомого, незрозумілого й нерозкритого таїться у цих мальовничих краєвидах! Одна краса сивоого Сейму, що блакитною стрічкою вигинається з-поміж лугів, причаровує й западає в душу назавжди. А які знатні лини в Підкові водяться (то до мосту ліворуч, там, де Гончарівка), там озеро, що підковою вигнулось... То є старе русло Сейму...

І коли вже ті лини спіймані, почищені, підсмажені і з'їдені (бачить Бог, що смачніше за жирну лину у світі немає нічого), то саме під таку вечерю, при спалахах вогнища, яке на високому березі річки далеко видно, саме тоді починаються байки про козацьку славу, про геть-

мана Мазепу, про Іскру, про Орлика, про Мотрю, про Кочубея...

Чорна оксамитова ніч все ближче тупиться до вогнища. І здається, що навіть старезні порепані верби, додолу схилившись своїми розщепленими стовбурами, та глибокий Сейм слухали і згадували ті часи разом з нами.

– Про Мазепу, про гетьмана, про скарби розкажіть...

– Прокляті ті скарби. Ніхто й досі не може знайти їх. Поховані вони під самим Сеймом, та охороняє ті скарби зачароване серце Мотрі. І доки дух цієї жінки буде оберігати їх, доти скарби будуть недосяжні для людей. Мотря – дочка Кочубея, а її хрещеним був сам Мазепа. То був час, коли Мазепа і Кочубеї були кумами і ніхто й гадки не мав, як далі повернеться життя: генеральному судді Кочубею відрубують голову, Мотря зганьбить свій рід, накладець анафему на самого гетьмана Мазепу... І тільки Мотрі виповнилося 15 років – на горе, закохалася вона в 70-річного гетьмана. А це ж гріх великий, не дай Боже! А далі ось що... Мати Мотрі, Кочубеїха, ще та відьма була! Почала проклинати Мазепу. Мотря втекла з хати до гетьмана. Він їй вірші присвячував, брильянтові обручки дарував... «Нехай того Бог з душою розлучить, хто нас розлучити хоче...», – повторював гетьман. Повернулась додому за тиждень, і таке з нею робилося, не дай Боже, в очі батьку і матері плювала. Отаке кохання!

Підкинули гілок до багаття. Величезний стовп червоних язиків злетів до самого неба, і всіх охопило дивне відчуття: немов сам гетьман підсів до гурту. Так де йому дітися, як не до Батурина повертатися? Тут його і сила, і слава, і перемога, і поразка, і остання гірка любов...

– Мазепині скарби багатом не дають спокою. Гетьман був освіченою людиною, читав

Макиавеллі італійською, до того ж був одним з найбагатших у Європі! Тридцять возів із золотими та срібними монетами переправив він Карлу XII. Ходили чутки, що Мазепа віднайшов копальні золота та срібла і займався алхімією.

Гетьман добре розумів, що станеться з ним у разі поразки Карла XII. Саме тому Мазепа й вирішив сховати свої скарби «...сховані під річкою, неподалік від Гончарівки, там, де шлях на Конотоп». Та не судилося гетьману дістати свій скарб. Важкі прокляття на тому золоті. Стара Кочубеїха, мати Мотрі, прокляла доньку свою, і кожного року на Пречисту на місці подвір'я Мазепа в Гончарівці блукає бліда постать дівчини. І кого зустріне з людей, того прохає перехрестити її, щоб зняти ті страшні муки. А за це обіцяє показати, де скарби сховані.

Усі притихли. Догорає багаття. Ніч густа і моторошна. Щось голосно булькнуло у воді посередині глибокої чорної річки. Мовчить важкий сивий Сейм, який пам'ятає ті часи, коли його води були червоні від крові. Усіх ніч огорнула.

Батурин... Назви немов складаються у візерунок: Матіївка, Обмачево, Осіч, Вербівка, Гончарівка, Обирок, Дробці. Візерунки твоєї долі, моя Україно. Візерунки козацької слави.

У номінації «Декоративно-прикладне мистецтво» старшої вікової категорії II місце зайняв Ілля Римаренко – учень Конотопської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 13.

У номінації «Декоративно-прикладне мистецтво» молодшої вікової категорії I місце посів Олександр Одицов, учень Слов'янської гімназії, м. Київ.

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуринський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М.М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 1884.

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)
РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огієвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії